

harften oluşan Latin kökenli yeni bir alfabe benimsenmişlerdir.

15. Kiril (Slav) Alfabesi. Osmanlıca ve Türkiye Türkçesi dışındaki Türk dil ve lehçelerinin yazımında Arap alfabesinden sonra en geniş ölçüde kullanılan alfabe Kiril alfabesidir. Bu alfabeyle yazılan ilk Türk dili Çuvaşça'dır. XVIII. yüzyıl başlarında Hıristiyanlığı yaymak için eski Bulgar Türkleri'nin torunları olan İdil-Kama bölgesindeki Çuvaşlar'a giden Rus misyonerleri bu dili kendi harfleriyle yazdılar. 1769'da Rus Bilimler Akademisi'nce yayımlanan ilk Çuvaşça dil bilgisinde otuz beş harften oluşan bir alfabe kullanılmıştır. Bu harflerin otuz biri Rus alfabesinden, ge harfi ise Latin alfabesinden alınmıştır; geri kalan üç işaret de ikili birleşik harflerdi. Bu tarihten yaklaşık 100 yıl sonra 1871'de yine Slav kökenli yeni bir alfabe düzenlendi ve Çuvaşça 1938'e kadar zaman zaman küçük değişikliklere uğrayan bu alfabeyle yazıldı. Bugünkü Çuvaş alfabesi 1938'de düzenlenmiştir ve otuz altı harften oluşmaktadır. Slav alfabesiyle yazılan ikinci Türk dili Sahaca'dır. Bu dil Kiril harfleriyle ilk defa XVII. yüzyıl sonlarında yazılmaya başlanmışsa da ilk alfabesi 1819'da düzenlenebilmiştir. Bu alfabe 1851'de yirmi dokuz harften oluşan yeni bir Slav kökenli alfabeyle, 1917'de de Latin kökenli alfabeyle değiştirilmiş, 1939'da ise bunların yerini kırk harften oluşan bugünkü Kiril kökenli alfabe almıştır. Aynı şekilde 1845-1928 yılları arasında Kiril, 1928-1938 yılları arasında Latin alfabesiyle yazılan Altayca ile 1885-1930 yılları arasında Kiril, 1930-1938 yılları arasında Latin alfabesiyle yazılan Şorca da 1938'den itibaren yeniden Kiril alfabesiyle yazılmaya başlanmıştır; ancak Şorca 1944'te yazı dili olmaktan çıkarılmıştır. Kiril alfabesiyle yazılan diğer Türk dilleri ve yazılmaya başlandıkları tarihler şöyledir: Tatarca (1939), Kırım Tatarcası (1938), Azerice (1939), Özbekçe (1940), Yeni Uygurca (1947), Tuvaca (1943), Hakasça (1949), Türkmençe (1940), Kazakça (1949), Karakalpakça (1940), Nogayca (1938), Kumukça (1938), Karaçayca - Balkarca (1936), Kırgızca (1940), Başkirtçe (1940), Gagavuzca (1957).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmet Cevat Emre, *Eski Türk Yazısının Menşei*, İstanbul 1938; *Türk Dialektleri Çevriyazı Sistemi*, İstanbul 1945; A. Dilâçar, *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 170-174; N. A. Baskakov, *Türk Dilleri Genel Fonetik Trans-*

kripsiyonu Üzerine, Moskva 1966; *Alphabete und Schriftzeichen des Morgen- und des Abendlandes* (ed. O. Harrassowitz), Berlin 1969, bk. İndeks; E. Hovdhaugen, "The Structure and Origin of the Turkic Runic Alphabet", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20/X/1973). Tebliğler, II. Türk Dili ve Edebiyatı*, İstanbul 1973, s. 470-478; Muharrem Ergin, "Türklerde Yazı ve Alfabeler", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, s. 340-373; A. von Gabain, *Einführung in die Zentralasienkunde*, Darmstadt 1979, s. 64-73; a.m.f., *Eski Türkçenin Grameri* (trc. Mehmet Akalın), Ankara 1988; Ahmet Merdivani, *Türk Yazı Devrimi ve Yurt Dışındaki Türklerle Yansıması*, İstanbul 1980; Melih Erçin, "Göktürk-Sekel-Fenike Yazıları Üzerine Üç Saptama Bildirisi", *Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara 1981, s. 207-224; Semih Tezcan, "Türklerde Yazı Kültürünün Başlangıcı ve Gelişimi", a.e., s. 39-43; Talat Tekin, "Göktürk Alfabeti", a.e., s. 27-37; a.m.f., *Harf İnkılabı Türk Ocaklarının Çalışmaları ve Hatay'da Yeni Yazı*, Antakya 1988; a.m.f., "Tarih Boyunca Türkçenin Yazısı", *Ulusal Kültür*, 1/2, Ankara 1978, s. 18-42; a.m.f., "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: İbrani Yazısı ile Türkçe", *TT*, 1/1 (1984), s. 19-21; a.m.f., "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Süryani Alfabeti ile Türkçe Kitabeler", a.e., 1/2, s. 19-101; a.m.f., "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Grek Alfabetiyle Türkçe", a.e., 1/3, s. 20-23; a.m.f., "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Ermeni Alfabetiyle Türkçe", a.e., 1/4, s. 6-10; a.m.f., "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Göktürk Alfabetiyle Türkçe", a.e., 1/5, s. 6-12; a.m.f., "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Manihey Alfabetiyle Türkçe", a.e., 1/6, s. 6-11; a.m.f., "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Soğd ve Uygur Alfabetiyle Türkçe", a.e., 1/7, s. 17-22; a.m.f., "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Brâhmî Yazısı ile Eski Türkçe Metinler", a.e., 1/8, s. 52-56; a.m.f., "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Arap Yazısı ile Türkçe Metinler", a.e., 1/9, s. 49-54; a.m.f., "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Çin İdeogramları ile Türkçe", a.e., 1/11, s. 5-8; a.m.f., "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Kiril (İslav) Alfabeti ile Türlü Türkçeler", a.e., 1/12, s. 62-66; a.m.f., "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Latin Alfabeti ile Eski ve Yeni Türlü Türlü Türkçeler", a.e., 1/13 (1985), s. 20-28; Bilâl N. Şimşir, *Azerbaycan'da Türk Alfabeti: Tarihçe*, Ankara 1991; *Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler*, Ankara 1991; Hâmit Zübeyir Koşay, "Türkler'in Bugüne Kadar Kullandığı Yazılar", *TY*, 11/22, nr. 11/205 (1928), s. 47-58; a.m.f., "Türk-Runik Yazılarının Tarihi Daha Eskiye Gidiyor", *Önasya*, VI/65, Ankara 1970, s. 21; K. Grönbeck, "Turkish Inscriptions from Inner Mongolia", *Monumenta Serica*, IV, Peking 1939-40, s. 305-308; A. Subhi Furat, "Arapça'nın Tarihi", *İslâmî Edebiyat*, sy. 24, İstanbul 1994, s. 9-11; *TA*, XXXII, 63-65; XXXIII, 121-126.

MUSTAFA S. KAÇALIN

ELİFİ TAÇ

(bk. TAÇ).

ELİJAH MUHAMMED

(1897-1975)

Amerika'da

The Nation of Islam adlı hareketin
ikinci ve en önemli lideri.

Asıl adı Elijah (Eliya) Poole'dur. 4 Ekim 1897 tarihinde Georgia eyaletinde zenci fakir bir çiftçinin oğlu olarak dünyaya geldi. 1923 yılında babası ve kardeşleriyle birlikte iş aramak için gittiği endüstri merkezi Detroit'e yerleşti. 1930'da menşei hakkında fazla bir şey bilinmeyen Wallace D. Fard adındaki kişinin The Nation of Islam'ı kurması üzerine (geniş bilgi için bk. *DİA*, III, 48), babasının tavsiyesine uyarak Fard'ın yardımcısı Abdül Muhammed'in bir konuşmasını dinledi ve hemen arkasından bu harekete katıldı (1931). Daha sonra Fard'la görüşerek kısa zamanda güvenini kazandı ve en yakın yardımcısı oldu; bu arada Fard'a, onun bizzat İsa veya Tanrı olduğunu telkin edecek kadar bağlandı. 1931'de Şikago'ya giderek orada The Nation of Islam'ın ikinci mâbedini kurdu. 4 Mayıs 1933 tarihinde Fard polis tarafından Detroit'ten sürülünce hareketin başına E. Muhammed geçti. Ancak kardeşinin mensuplar arasında yarattığı ihtilâflar ve polisin devamlı baskıları sonucu o da 1935 yılında Detroit'ten ayrılmak zorunda kaldı. E. Muhammed'in o sıralarda Muhammed Resul adı altında Washington'da The Nation of Islam'ın öğretilerini yaymaya çalıştığı söylenirse de yedi yıl gözlerden uzak durduğu açıktır. 1942'de Chicago'ya giderek hareketin merkezini orada yeniden kurdu; ancak birçok zorlukla karşılaştı ve polisle kilisenin baskısı yüzünden devamlı barınabilecekleri bir bina kiralayamadı. Orada hizmet görmeyi reddeden birçok taraftarı hapse atıldı; kendisi de aynı sebeple 1942'nin sonlarına doğru tutuklandı ve ancak II. Dünya Savaşı bitince serbest bırakıldı.

1952 yılında müessir bir konuşmacı olan Malcolm X'in katılımıyla The Nation of Islam'ın asıl gelişmesi başladı. Onun, hareketin resmî sözcüsü sıfatıyla ülkenin çeşitli yerlerinde yaptığı ateşli konuşmalarının etkisiyle, savaş boyunca gösterdikleri fedakârlıklara rağmen beyazların büyük zulmüne mâruz kalan binlerce zenci, kendilerine Amerika Birleşik Devletleri'nde ayrı bir eyalet kurmayı vaad eden ve beyazlardan daha üstün bir ırkı temsil ettiklerini söyleyen E. Muhammed'e ümit baktırmaya başladı.

Elijah
Muhammed

lar. Hemen her büyük şehirde mâbedler ve ayrıca Chicago'da İslâm Üniversitesi adıyla bir öğretim merkezi kuruldu. Bunun dışında çeşitli fabrika, iş yeri ve tarıma elverişli topraklar satın alınarak harekete maddî bir temel kazandırılmaya çalışıldı. Bu arada sağlığı gittikçe bozulan E. Muhammed 1959'da sıcak bir iklimi olan Phoenix şehrine taşındı ve 1961 yılından itibaren kendi görüşlerini yansıtan *Muhammad Speaks* adlı haftalık gazeteyi çıkarmaya başladı. Bu yayın kısa zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin en yüksek tirajlı zenci gazetesi haline geldi.

Hareketin bu hızlı gelişimi sırasında çeşitli sebeplerle E. Muhammed ile Malcolm X'in arası açılmaya başladı. Chicago'daki merkezden uzakta kalan E. Muhammed'in, Malcolm X'in kendi yerini almak istediği yolunda çıkarılan söylentilerden endişe duymaya başlamış olabileceği mümkünse de aralarının açılmasının başlıca sebebi, onun kendi sekreterleriyle zina ettiğini öğrenen Malcolm X'in bu durumu hareketin bütün sorumlularına bildirmeye karar vermesiydi. Malcolm X'in 1963'te cumhurbaşkanı John F. Kennedy'nin bir suikastte öldürülmesini sevinçle karşılaması, onun hareketin resmî sözcülüğünden atılması ve böylece susturulması için bir bahane teşkil etti. Bunun üzerine Malcolm X, 8 Mart 1964 tarihinde The Nation of Islam'dan ayrıldı ve New York'ta Muslim Mosque adında yeni bir cemiyet kurdu; ardından da hacca gitti.

Malcolm X, daha hacca gitmeden önce E. Muhammed'in öğretilerinin İslâmiyet'ten ne kadar uzak olduğunu anlamaya başlamıştı. Özellikle onun Fard'ı Tanrı bilmesi, âhiretin gerçek olmadığını söylemesi, kendini peygamber ilân etmesi ve İslâmiyet'i zencilere mahsus bir din olarak tanıtması gibi hususlar yanlış bir yolda olduğunu açıkça gösteriyordu. E. Muhammed, nutuklarında ve yazdığı kitaplarda Hıristiyanlığı sert biçim-

de eleştirmesine rağmen Kur'an-ı Kerim'den çok Kitâb-ı Mukaddes'ten nakillerde bulunur ve Kur'an'ı kendi yanlış ve temelsiz fikirlerine göre yorumlardı. Hareket mensuplarına ibadet olarak yalnız mâbedde otururken veya ayakta dururken Fâtîha'nın İngilizce meâlini okumayı ve her aralık ayında otuz gün oruç tutmayı öğretmişti. 1959'da umreye giderken Türkiye, Mısır, Suriye, Ürdün, Sudan, Habeşistan, Suudi Arabistan ve Pakistan'a yaptığı ziyaretlerde İslâm ulemâsının onu yanlış öğretilerinden vazgeçirme teşebbüsleri sonuçsuz kaldı. Nitekim 1972 yılında verdiği bir demeçte kendi kurduğu "yeni İslâm"ın "beyazların kurduğu eski İslâm"a galip geleceğini söylediği görülür (*Muhammad Speaks*, 4 Şubat 1972, s. 4).

Kısa boylu olan ve yücelttiği zencilerden çok Uzakdoğulular'a benzeyen E. Muhammed, 25 Şubat 1975 tarihinde öldüğü zaman yirmi iki çocuğundan biri olan Wallace (yeni adı Warith = Varis) Muhammed bazı karşı çıkmalara rağmen hareketin başına geçerek babasının yanlışlıklarını düzeltti. The Nation of Islam mensuplarının ilk defa gerçek İslâm akaidini tanımalarını ve öğrenmelerini sağladı. Liderliğini yaptığı hareket mensuplarının çoğunun sonuçta hidayete erişmiş olmaları göz önünde tutulduğunda Elijah Muhammed'in, İslâmiyet'in Amerika'daki yayılmasına dolaylı olarak hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Elijah Muhammad, *The Supreme Wisdom*, Chicago 1957; a.m.f., *Message to the Blackman*, Chicago 1965; a.m.f., *The Fall of America*, Chicago 1973; E. U. Essien-Udom, *Black Nationalism: A Search for Identity in America*, New York 1962; Kadir Mısıroğlu, *Amerika'da Zenci Müslümanlık Hareketi*, İstanbul 1967; C. E. Lincoln, *The Black Muslims in America*, Boston 1973; C. E. Marsh, *From Black Muslims to Muslims*, New York 1984; M. F. Lee, *The Nation of Islam. An American Millenarian Movement*, Lewiston 1988; *Muhammad Speaks*, 4 Şubat 1972, s. 4; Zafer İshaq Ansari, "Aspects of Black Muslim Theology", *St. I*, LIII (1981), s. 137-176; Hamid Algar — İhsan Taşer, "Amerika Birleşik Devletleri", *DİA*, III, 48-49.

HAMİD ALGAR

ELIOT, Sir Charles Norton Edgecumbe (1862-1931)

İngiliz şarkiyatçısı ve devlet adamı.

8 Ocak 1862'de Oxfordshire Sibford Gower'da doğdu. Cheltenham Koleji'nde iken kazandığı Balliol bursuyla Oxford Üniversitesi'ne girdi. Eğitim süresince za-

manın en önemli bursları olan Hertford, Ireland, Craven, Derby, Boden Sanskrit'i ve Houghton Syriac ödülünü kazandı. Daha öğrenciliği sırasında kendini ilim çevrelerine kabul ettiren ve Doğu dinleriyle felsefelerinde uzman olan Eliot aynı zamanda filolojiye yakından ilgileniyor, birçok dil ve lehçeyi kullanabiliyordu. Bunlar arasında Fince, Sanskritçe, Palice, İbrânice, Süryânice, Arapça, Türkçe, Farsça, Urduca ve Çince'yi özellikle kaydetmek gerekir.

Öğrenimini tamamlayınca yirmi dört yaşında dış işlerine giren Eliot 1886'dan 1901'e kadar Rusya, Osmanlı Devleti, Fas, Bulgaristan, Sırbistan ve Amerika Birleşik Devletleri'nde çeşitli kademelerde diplomat olarak çalıştı. 1900'de kendisine sir unvanı verilerek Zengibar başkonsolosluğuna ve East African Protectorate (bugünkü Kenya) yüksek komiserliğine tayin edildi. 1901'de başladığı Afrika'daki görevi sırasında beyazlara imtiyaz tanınması ve Avrupa'dan beyaz göçünü teşvik ederek yerlilerin topraklarını onlara dağıtması ile dikkatleri üzerine çekti. Özellikle bu uygulamaları hükümetle görüş ayrılığına düşmesine sebep oldu ve 1904'te diplomasiyenin ayrılacak tekrar üniversiteye döndü. 1905-1911 yılları arasında, yeni kurulan Sheffield Üniversitesi'nin rektörlüğünü yaptı; bu görevi sırasında Uzakdoğu'ya birçok seyahat gerçekleştirdi. 1912-1918 yıllarında yine yeni kurulan Hong-Kong Üniversitesi'nin rektörlüğünü yürüttü. 1919'da tekrar diplomasiye döndü ve önce Bolşevik İhtilâli sırasında Sibirya'da Lenin'e karşı mücadele veren Amiral Kolçak nezdinde İngiltere yüksek komiseri, Kolçak'ın idamından sonra da 1921'den 1926'ya kadar Tokyo'da büyükelçi olarak görev yaptı.

Eserleri. 1. *Finnish Grammar*. İlk eseri olup 1890'da yayımlanmıştır. 2. *Turkey in Europe* (London 1900). 1893-1898 yılları arasında İstanbul'daki İngiliz elçiliğinde sekreterlik yaparken yazdığı bir eserdir. 1908'de bazı küçük değişiklik ve ilâvelerle tekrar basılan kitabın 1965'te üçüncü baskısı yapılmıştır. Zamanın Türkiye'si ve Türkler hakkında önemli bir kaynak teşkil eden ve Türkçe'ye de çevrilmiş olan eser (bk. bibl.), bazı hatalar (meselâ Türkler'in sadece göçebe oldukları) veya hissî yaklaşımlar (özellikle Ermeniler'le ilgili) ihtiva etmekle birlikte genelde isabetli gözlemlere dayanan ciddi bir çalışmadır. 3. *The East African Protectorate* (1905). Doğu Afrika kolonisini yönetirken yaptığı inceleme ve gözlem-